

TÉNYEK MAGYARORSZÁGRÓL

KÜLÜGYMINISZTERIUM, 2004 • www.kum.hu

A CIGÁNYOK/ROMÁK* MAGYARORSZÁGON

Becslések szerint a világban mintegy 12 millió roma él. A legalább 8 millió főre becsült európai cigányság kisebb-nagyobb közösségei szinte minden európai államban megtalálhatók. Az európai cigányság mintegy 70 százaléka Közép- és Kelet-Európában él, ahol egyes országokban arányuk eléri vagy meghaladja az összlakosság 5 százalékát. Magyarország a cigány lakosság létszámát tekintve, az európai becsült adatok viszonyításában, 38 ország között, Románia, Bulgária és Spanyolország után a negyedik helyen áll.

A Magyarországon élő etnikai kisebbségek közül a legnagyobb a cigányság. Mértékadó becslések szerint számuk jelenleg 400-600 ezer fő.

A magyarországi demográfiai változásokat a lakosság elöregedése és számának csökkenése jellemzi, a cigány származásúak létszáma ugyanakkor növekszik, s a cigányság korössze-tétele jóval fiatalabb, mint az ország népességéé általában.

A romák az ország területén szétszóródva élnek, eloszlásuk nem egyenletes. Magyarország 3200 települése közül körülbelül 2000 telepü-

lésen él roma. A népszámlálási adatok alapján területi megoszlásukat tekintve létszámuk az észak-magyarországi, valamint az észak-alföldi ré-

gióban a legmagasabb. Az 1970-es évekhez képest jelentősen megnőtt ugyan a városlakó romák aránya, de többségük lakóhelye továbbra is a községekben (60 százalék), és azon belül is a leghátrányosabb helyzetű kisközségi településeken található.

Társadalmi helyzet – történeti visszatekintésben

A nyelvészeti kutatások szerint a romák ősei az i.e. II. évezredben meginduló népvándorlási hullám során érkeztek a mai India területére. A cigány törzsek az általuk lakott területeket sújtó moszlim támadások miatt a IX-X. században elhagy-

Szécsi Magda író, költő, festőművész képei

* A kiadványban mindkét megnevezést használjuk. A Magyarországon kialakult gyakorlat szerint az érintett lakosság romaként vagy cigányként határozza meg önmagát.

ták Indiát. A vándorlások során alakult ki népnevük a görög – eretnek szektát jelentő – atszinganosz szóból, és később ez került át a latin nyelvbe cingarusként, a német nyelvbe pedig Zigeunerként, a magyarba cigányként.

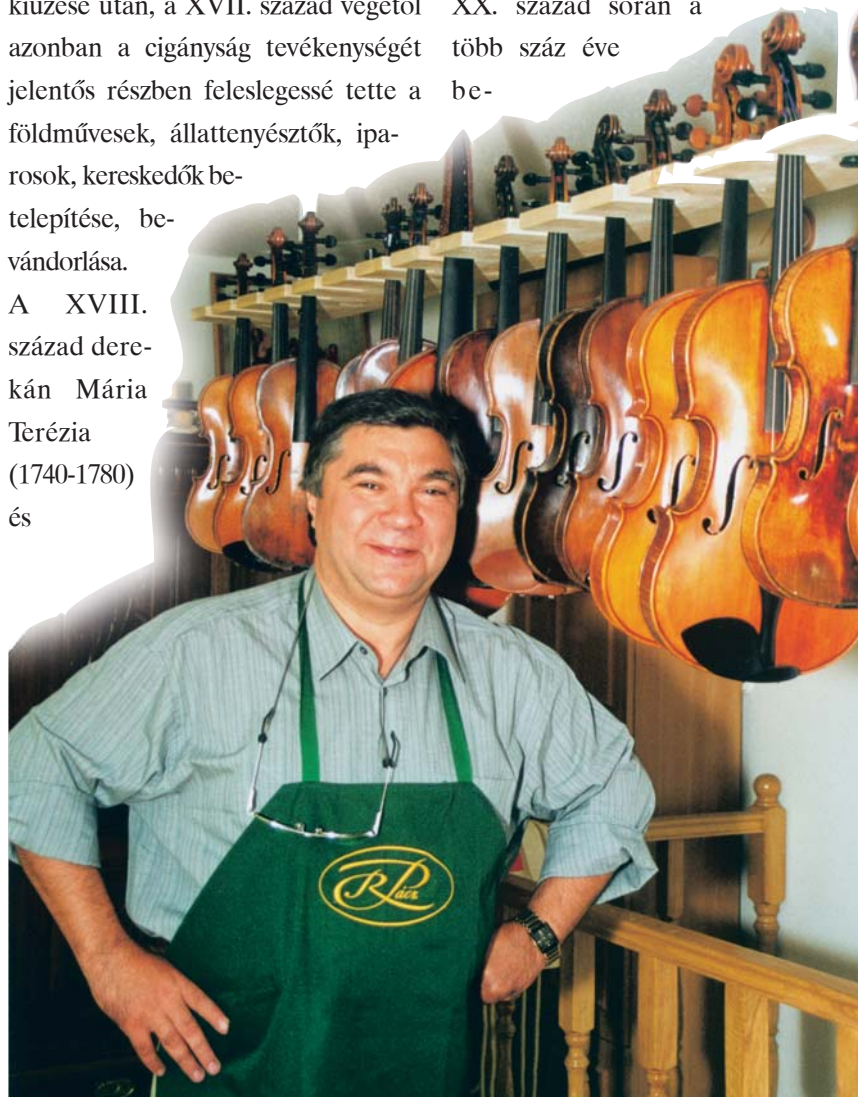
Magyarországon a XIV-XV. században jelentek meg a hódító törökök elől a Balkánról menekülve. Jelentős részük továbbvándorolt nyugat-európai országokba. Mivel helyenként egyiptomi zarándokoknak hitték őket, ezeken a területeken ma is gypsy a megnevezésük. Nyugat-Európából az idegen kultúrájú és az agrártermelésben járatlan népet hamarosan – olykor kegyetlen eszközökkel – eltávolították, kitiltották. Egyes törzsek a mediterrán térségben tudtak megkapaszkodni, zömük Közép- és Kelet-Európába húzódott vissza.

A cigányság egy része a XV-XVII. században a török hódítók ellen vívott háborúk idején jutott szerephez a magyar társadalomban. Az állandó hadi készülődés, a kézművesek hiánya munkaalkalmat jelentett számukra. Az erődtézési, építkezési munkák, a fémművesség, a fegyvergyártás és karbantartás, a lókereskedés, a céhes kézművesekénél olcsóbb fafaragás és kovácsolás, a postaszolgálat nemcsak megélhetési forrásul szolgált, hanem az ország szempontjából is fontos tevékenységnek bizonyult. Ezért Zsigmond (1387-1437) és Mátyás (1458-1490) királytól kezdődően, egészen a XVIII. század elejéig egyes cigány csoportok privilégiumokat kaptak.

Szolgáltatásaik megszerzése érdekében számos földesúr igyekezett letelepíteni a „kompániákat”. Sok ci-

gány családi közösség a biztosabb megélhetés érdekében ekkor tájta fel vándorló életmódját. A törökök kiűzése után, a XVII. század végétől azonban a cigányság tevékenységét jelentős részben feleslegessé tette a földművesek, állattenyésztők, iparosok, kereskedők be-

telepítése, bevándorlása. A XVIII. század derekán Mária Terézia (1740-1780) és

Rác Pál hegedűkészítő

II. József (1780-1790) a felvilágosult abszolutizmus ellentmondásos módszereivel foglalkozott a cigánykérdéssel. Mária Terézia rendeletében tiltotta meg a cigány népnév használatát, helyette az „új-parasztot”, az „új-magyart” tette kötelezővé. Később korlátokat állított a cigányok házasságkötése elé, majd elrendelte a gyerekek elvételét a cigány szülőktől, hogy őket azután „polgári vagy paraszti” családban neveljék fel. Végül 1783-ban II. József a cigány nyelv használatát is

megtiltotta.

Az erőszakos asszimiláció lényegében sikeresnek bizonyult: a XIX. és a XX. század során a több száz éve be-

települt, szokásait és kultúráját sokáig megőrző cigányság döntő többsége feladta, sőt elfelejtette anyanyelvét, és betagozódtak a magyar társadalomba. Jelentős részük a megélhetést biztosító kovács, szegkovács, fafaragó, vályogvető foglalkozást művelte, ami a XIX. század végén – családtagjaikkal együtt – 100 ezer romának biztosított megélhetést. Leginkább azonban a zenélés révén kaptak lehetőséget a társadalmi felemelkedésre: 1893-ban mintegy 17 ezer muzsikussal cigányt re-

gisztráltak Magyarországon.

A cigány bevándorlás új hulláma a jobbágyfelszabadítást és a kapitalista fejlődést követően a XIX. század második felében történt. A hagyományait és nyelvét megőrző, többségében még vándorló életmódot folytató, keletről és délről érkező cigányok megjelenése sok konfliktushoz vezetett. A betelepülési hullám hatására elrendelték az ország cigány lakosságának összeírását. A magyarországi cigányok történetének egyik legfontosabb dokumentuma, az 1893. évi összeírás szerint 280 ezer cigány élt az országban.

A XX. század elejére kialakult a magyarországi cigányság tagozódása. A korábban érkezett és nyelvüket-kultúrájukat elvesztő, legnagyobb csoportot nevezik „romungrónak”, magyar (cigány) embereknek, akik többségükben ma is megkülönböztetik magukat a cigányság többi részétől. A másik csoport jelentős része a XIX. század második felében román területekről érkezett. Ők beszélik cigány anyanyelvüket, és érkezésük iránya miatt „oláh cigányoknak” ne-

vezik őket. Létezik még egy kis lélekszámú harmadik csoport is: ők a főleg Magyarország dél-nyugati részén letelepedett „beások”, akik a román nyelv archaikus dialektusait használják. Kisebbs mértékű bevándorlás egészen a II. világháborúig tapasztalható volt.

Az 1944. március 19-i német megszállás előtt a mintegy 200 ezer főre becsült cigányság elnyomását szolgáló rendészeti és járványügyi rendeletek elsősorban a vándor életmódot folytató csoportok tagjai ellen irányultak. 1944 tavaszától azonban a „cigánykérdés megoldása” már valóságos népirtásba torkollott. A kutatások legalább 5000-re teszik a roma holocaustban elpusztítottak számát, de vannak becslések 30 ezer áldozatról is.

Az 1945–1948-ig tartó demokratikus időszak pozitív változást hozott a cigányságnak a többségi társadalomhoz való viszonyában. Gazdasági téren viszont rontotta a cigányság helyzetét a nagybirtokok felosztása, mert ez számukra egyet jelentett a munkalehetőség elvesztésével. Zömük ki-

maradt a földreformból, noha azelőtt sokak megélhetése származott mezőgazdasági munkából. A II. világháború utáni újjáépítés, majd az erőltetett iparosítás során foglalkoztatottságuk javult, de túlnyomó részük csak segédmunkához jutott.

A többi nemzetiségi szövetség mintájára 1957-ben megszerveződött a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége, amely célul tűzte ki, hogy megteremti, illetve megújítja az eredeti cigány irodalmat, a zenét és más művészeteket, és segít megőrizni az ősi nyelvet. Az Alapító okiratban szerepelt továbbá a munkahelyteremtés, az iskoláztatás, az egészségügy, az életkörülmények javításának általános igénye is. Mindez lényegében a nemzetiségi státus elfogadtatását célozta, amit azonban a hatalom gyanakvással fogadott. A szövetség működése így egyre inkább az egyéni panaszos ügyek intézésére korlátozódott, s ez azt mutatta, hogy igen nagy volt az igény egy érdekvédelmi szervezet iránt. A szövetség ennek ellenére csak 1961-ig tudott talpon maradni.

A kommunista párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt határozata 1961-ben látott napvilágot, és a következő évtizedekre meghatározta a cigánypolitika elvi alapjait. A határozat a cigánykérdést nem nemzetiségi, hanem szociális problémaként fogalmazta meg: „A cigánylakosság felé irányuló politikában abból az elvből kell kiindulni, hogy bizonyos néprajzi sajátossága ellenére sem alkot nemzetiségi csoportot.” „Sokan nemzetiségi kérdésként fogják fel, és javasolják a »cigány nyelv« fejlesztését, cigány nyelvű iskolák, kollégiumok, cigány termelőszövetkezetek stb. létesítését.

Snétberger Ferenc gitárművész

Ezek a nézetek nem csak tévesek, de károsak is, mivel konzerválják a cigányok különállását és lassítják a társadalomba való beilleszkedésüket.” A határozat tehát a kommunista pártnak a „szociális válságkezelés” alakjában kifejeződő asszimilációs törekvést jelenítette meg.

A cigányok életkörülményeire vonatkozó megbízható adatokat – hosszú idő után először – az 1971-ben készült országos kutatás szolgáltatta. 1971-ben 320 ezer roma élt Magyarországon. 71 százalékuk volt magyar anyanyelvű, 21 százalékuk cigány anyanyelvű és nem egészen 8 százalékuk román anyanyelvű. A cigány lakosság kétharmada élt a községek és városok peremén található telepeken. Az 1950-es és 1960-as évek iparosításának hatására 1971-re a munkaképes korú cigány férfiak körében 85 százalékos volt a foglalkoztatottak aránya. A politikai döntés hatására felgyorsult ugyan a telepek felszámolása, azonban az új, csökkentett komfortfokozatú lakások építésével is csak szeparált, s csupán cigányok által lakott településrészek jöttek létre. A nyolcvanas években lelassult, majd végleg megszűnt az állami lakásépítési program, anélkül, hogy megoldotta volna a cigányság lakásproblémáit.

1971-ben a cigány gyerekeknek körülbelül a 60 százaléka járt óvodába, 50 százaléka már elvégezte az általános iskolát, és egyre többen tanultak közülük szakmát, s nőtt a középiskolába járók száma is. A cigány gyerekeket azonban gyakran elkülönített osztályokban tanították, vagy „fogyatékoságukra” hivatkozva gyógypedagógiai oktatásban részesítették őket. Formálódott a cigány értelmiség első generációja is, amely-

nek tagjai főleg a művészetek és a népművelés területén értek el sikereket. A kedvező változásokkal párhuzamosan tovább éltek a nyílt és rejtett előítéletek, a tömegtájékoztató eszközök változatlanul fenntartották a cigányokkal kapcsolatban a munkaerülő-bűnöző roma sztereotípiáját.

A látványosan induló, de ingatag alapokon álló felemelkedés az 1990-es rendszerváltozás során összeomlott. A legtöbb cigányt foglalkoztató építőipar és bányászat válságba került. A legkevesebb szakértelmet igénylő feladatokat végző, leginkább segédmunkásként foglalkoztatott cigányok váltak először fölöslegessé a

Gargya László rendőrtörzsőrmester

privatizált vállalatoknál is. Rövid időn belül a cigány családok jelentős része az évtizedekkel korábbi szintre süllyedt vissza, mert képzetlenségük miatt egyre kisebb esélyük volt a munkavállalásra; ráadásul a többségi társadalom egyes rétegeiben felerősödtek az előítéletek a cigánysággal szemben. Az 1990-es évek első felében megszorodtak a diszkriminációs jelenségek az oktatás, a foglalkoztatás, a lakáshoz jutás terén. Az ebben az időszakban megjelenő anti-

demokratikus csoportosulások támaszainak célpontjává váltak a magyarországi cigányok. Ugyanakkor a rendszerváltozás utáni időre tehető a cigányság politikai ébredése, önszerveződésének kibontakozása is. A rendszerváltást követő első parlamenti ciklusban három, cigány származását nyíltan vállaló képviselő ült az országgyűlésben. Reményt keltően megszorodtak a cigány civil szervezetek: 1991 végére már 96 volt hivatalosan bejegyezve, s noha működésüket gyakran anyagi nehézségek hátráltatják, 2001-ben a roma civil szervezetek száma 260-ra növekedett.

Kormányzati politikai törekvések

A rendszerváltás után az első demokratikusan megválasztott parlament és kormány azonnal szembe-sült az évtizedek óta háttérbe szorított kisebbségi kérdéssel, ezen belül a romák megoldatlan gondjaival, az azonnali cselekvés szükségességével. Az alkotmány és a törvények kimondták a teljes jogegyenlőséget, ennek gyakorlati érvényesítése azonban nehézségeket okozott. Nem lehetett halogatni a közvetlen állami szerepvállalást, hiszen a rendszerváltást követő gazdasági szerkezetátalakítás és a privatizáció következtében jelentős cigány tömegek váltak munkanélkülivé. Az 1990-es években felgyorsuló modernizáció, a kialakuló új gazdasági környezet legnagyobb vesztesei a romák voltak. Megfogyatkozott a szolidaritás, felerősödött az intolerancia, a más gondjai iránti közömbösség. A politikai döntéshozók felismerték, hogy speciális, a romák társadalmi integrációját elősegítő állami segítség nélkül nincs esély a

helyzet kezelésére.

Jogalkotás és új intézmények

Az Antall József (1932-1993) vezette kormány már 1990-ben új, országos hatáskörű intézményt hozott létre: a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalt (NEKH), amely elsődleges feladataul a kormány kisebbségpolitikai döntéseinek előkészítését, a kisebbségi politika elvi megalapozását és koordinációját kapta. A NEKH feladata lett a kisebbségek helyzetének folyamatos figyelemmel kísérése, elemzések készítése, valamint a kapcsolattartás a kisebbségek képviselőivel. A hivatal az 1990-es évek közepétől döntő szerepet vállalt a cigányságot érintő rövid és középtávú programok kidolgozásában. A hivatalon belül 1998-tól külön elnökhelyettes koordinálta a roma ügyeket.

A kisebbségeket érintő jogalkotás legfontosabb eleme, a további előrelépést és intézményi kereteket megalapozó jogszabály a **nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény**, amelyet a parlament 96 százalékos többséggel fogadott el. A törvény Európában egyedülálló módon egyéni, valamint kollektív jellegű – személyi elvű (perszonális) autonómiát és helyi, illetve országos önkormányzatok létrehozását lehetővé tevő – jogokat biztosít a Magyarországon honosként elismert 13 kisebbségnek, köztük a romáknak. A kisebbségi önkormányzatok többek között jogot kaptak arra, hogy saját hatáskörükben döntsenek intézmények alapításáról, átvételéről, fenntartásáról, különösen a helyi oktatás, az írott és elektronikus média, a ha-

gyományápolás és a művelődés területén.

A kisebbségi törvény a magyarországi cigányság számára történelmi jelentőségű, hiszen először ismerte el jogszabály ezt a népet kisebbségként, államalkotó tényezőként, biztosítva a cigányok egyéni jogai mellett a kollektív önszerveződés lehetőségét, a helyi és az országos kisebbségi önkormányzatok megalakítását. 1994-1995-ben 477 helyi cigány kisebbségi önkormányzat jött létre (a kisebbségi arányokat jelzi, hogy a másik 12 nemzeti kisebbség ekkor összesen 261 helyi testületet hozott létre). Budapesten a kerüle-

Lakatos Péter görögkatolikus pap

tek kisebbségi önkormányzatai közvetett választások útján létrehozták a Fővárosi Cigány Kisebbségi Önkormányzatot, valamint 53 fővel megalakult az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCÖ) is.

Az 1998-ban lezajlott második kisebbségi önkormányzati választások eredményeként jelentősen nőtt a helyi cigány önkormányzatok száma: 764 településen volt sikeres a választás, a fővárosi önkormányzat azonban a belső ellentétek miatt

nem tudott megalakulni. Ebben a ciklusban mintegy háromezer roma vett részt a kisebbségi testületek munkájában.

A harmadik alkalommal, 2002-ben már 998 helységben, tehát majdnem minden harmadik településen alakult cigány kisebbségi önkormányzat, és ismét létrejött a fővárosi testület is.

A 2003 tavaszán harmadszor megalakult, a cigányságot országos szinten képviselő OCÖ a törvényhozás és a kormány partnereként véleményét nyilvánít a romákat érintő minden lényeges kérdésben.

A kisebbségi törvény rendelkezik a közszolgálati médiumokban készíthető műsorokról; az elismert kisebbségi nyelvekről; a művelődési intézmények létrehozásának lehetőségéről; a kisebbségi neveléshez, oktatáshoz való jog alapjairól; valamint a kisebbségek országgyűlési képviseleti jogáról, és a kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézményéről is.

A kisebbségi törvény elfogadása és az egyéb, kisebbségekre vonatkozó jogszabályok hatályba lépése óta eltelt több mint egy évtized tapasztalatai elengedhetlenné teszik a joganyag egyes rendelkezéseinek módosítását, pontosítását a rendszer működésének hatékonyabbá tételében.

A kisebbséghez tartozás kérdését a törvény, az önkéntes identitásválasztás elvéből kiindulva, az önbevallás intézményével oldja meg, és nem írja elő választói névjegyzék készítését. A kisebbségi önkormányzatok választásánál azonban legitimációs problémákat vet fel, hogy pontos adatok hiányában a választásoknál

nemcsak az adott kisebbség tagjai szavazhatnak a kisebbségi jelöltekre, hanem az adott település bármely választásra jogosult lakosa. Ezért többen, köztük a kisebbségi ombudsman, a kisebbségi közösségi jog gyakorlásának feltételeként a közösséghez való tartozás egyértelművé tételét és a választási regisztráció valamilyen formájának bevezetését javasolták, és sürgették a kisebbségi választásokra vonatkozó jogszabályok megváltoztatását.

A kormány 2004. márciusában nyújtotta be az országgyűlésnek a kisebbségi önkormányzati képviselők választásáról, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségekre vonatkozó egyes törvények módosításáról szóló törvényjavaslatot. Az országgyűlés napirendjén lévő törvényjavaslat rendelkezik a kisebbségi választói névjegyzék bevezetéséről, és újraszabályozza a kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörét, a finanszírozással és működésükkel összefüggő kérdéseket (intézmények alapítása és fenntartása, a települési és kisebbségi önkormányzatok viszonya, az anyanyelv védelme stb.)

Nagy adóssága a törvényhozásnak a kisebbségek parlamenti képviseletének biztosítása, bár kisebbséghez tartozó képviselők, egyéni választókerületekből vagy a pártok listáiról bejutva, most is vannak a parlamentben. A kisebbségek parlamenti képviseletével kapcsolatos tervezetek elkészültek, jelenleg egyeztetésük zajlik.

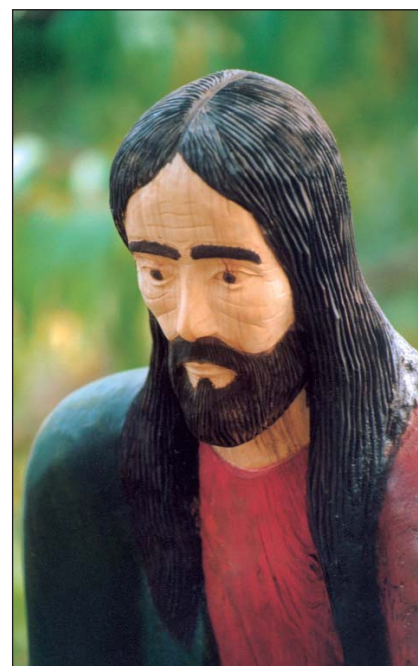
Más kisebbségek önkormányzati testületeinek prioritásaihoz képest a cigányság számára a kulturális jogok érvényesítésénél sürgetőbb a szociális és a foglalkoztatási helyzet javítá-

sa. Az egyes kormányzati szervek az erre irányuló programjaik megvalósításába bevonják a kisebbségi önkormányzatokat. Jó példa erre a célzott munkaerő-piaci programokat megvalósító megyei munkaügyi központok gyakorlata. A romák szociális integrációja a civilekre és civil szervezetekre is jelentős terheket ró.

A kisebbségi önkormányzati modell kezdeti nehézségei, működési zavarai ellenére is biztató értékeket és eredményeket tud felmutatni. A jövőre nézve fontos tapasztalat, hogy a kisebbségi önkormányzatok ott eredményesek igazán, ahol tevékenységük civil önszerveződésre, korábban is meglévő kisebbségi aktivitásra épül. A pozitív tapasztalatok azt mutatják, hogy a kisebbségi önkormányzati rendszer hozzájárult a nemzeti és etnikai kisebbségek megerősödéséhez, élénkebbé tette a kisebbségi közéletet. Egyértelműen erősödött a cigányság érdekérvényesítő képessége. A cigány kisebbségi önkormányzatok működése elősegíti a cigányság társadalmi integrációját, a településeken élő roma és nem roma lakosság közötti folyamatos párbeszédet és együttműködést.

Az elmúlt években a kisebbségi önkormányzati rendszer bebizonyította létjogosultságát, mert működőképes, hatékony érdekérvényesítő forma, amely biztosítja a kisebbségek részvételét az őket érintő helyi és országos ügyekben. A kisebbségekhez tartozók egyre tudatosabban és nyíltabban vállalják identitásukat. Ezt tükrözik a 2001-es népszámlálás adatai is: 1990-ben 142 683-an vallották magukat cigánynak, egy évtizeddel később azonban már 189 984-en, bár ez az adat is elmarad a cigányság be-

csült valós létszámától. A kulturális értékekhez való kötődésre és a nyelvhasználatra vonatkozóan 2001-ben első alkalommal feltett kérdésekre adott válaszok is megerősítik a romák identitás vállalását: a 2001-es népszámlálás során mintegy 50 ezren jelelték meg anyanyelvükként valame-

lyik cigány nyelvet (romani, beás), és 130 ezren vállalták a nemzetiség kulturális értékeihez, hagyományaihoz való kötődést.

A magyarországi cigányság helyzetét közvetlenül érintő, fontos jogszabály a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény, amelynek 1996. és 2003. évi módosításai rögzítették az országos és a helyi kisebbségi önkormányzatok számára az oktatási intézmények alapítására és fenntartására vonatkozó lehetőségeket, és célként fogalmazták meg az iskolai szegregáció visszaszorítását.

A cigányság számára kiemelkedő jelentőségű jogszabály a **nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény**. A kisebbségi ombudsman alkot-

mányban is megfogalmazott feladata, hogy az alkotmányos jogokkal kapcsolatban tudomására jutott vizs- szásságokat kivizsgálja, kivizsgál- tassa, és orvoslásuk érdekében általános vagy egyedi intézkedéseket kezdeményezzen. Az elmúlt évek eseményeiből és az ombudsman parlamenti beszámolóiból az a

Kosztics László faszobrász

következtetés vonható le, hogy az intézmény létrehozása indokolt és elengedhetetlenül szükséges volt. Tevékenysége nélkülözhetetlen a jogállami keretek között.

Kormányzati intézkedések

A kisebbségi intézményrendszer kiépítését követően 1995-től a kormányzati szervek, valamint a hazai és a nemzetközi civil szervezetek támogatásával indított egyedi, kísérleti programokat – mint amilyen például a nemzetközi hírnévre szert tett pécsi Gandhi Gimnázium létrehozása volt – konkrét kormányzati programok váltották fel, keresve a megoldást a

cigányság egyre inkább el- lehetetlenülő helyzete. A rendszer- váltás óta hivatalban levő k o r -

mányok romapolitikáját egyfelől a **társadalmi integráció elősegítésére** és a hátrányos helyzetből fakadó szociális problémák orvoslására irányuló törekvés jellemzi, másfelől különleges hangsúlyt helyeznek a **cigányság identitásának, kulturális értékeinek és nyelvének megőrzésére.**

Az 1995-ben elfogadott rövid távú programban az esélyegyenlőség érdekében már megfogalmazódott egy komplex megközelítésű, kiegészítő kormányzati forrásokat biztosító középtávú program kidolgozásának az igénye. A minisztériumok és az országos hatáskörű szervek munkájának összehangolására és az

esélyegyenlőséget elősegítő törekvések támogatására a kormány létrehozta a Cigányügyi Koordinációs Tanácsot, és életre hívta a ma is működő Magyarországi Cigányokért Közalapítványt (MACIKA). Az 1995-ös határozatokra épülve az első **középtávú intézkedéscsomag** [1093/1997. Kormányhatározat] felmérte és meghatározta a cigányság társadalmi integrációjához szükséges feladatokat. Egyrészt tartalmazta az 1997-1998-ban megvalósítandó intézkedéseket, így az oktatás-művelődés területén a tandíjrendszer és a gyermekvédelmi támogatás továbbfejlesztését, az oktatási szegregáció megakadályozását, regionális tehetséggondozó programok (például Gandhi Gimnázium és Kollégium) továbbfejlesztését és bővítését, tehetséggondozó kollégiumok létrehozását.

A foglalkoztatás és a lakókörülmények javítása érdekében intézkedések születtek a cigánytelepek felszámolására, a foglalkoztatási programok kialakítására, illetve a már működők továbbfejlesztésére, a cigány tanulóknak a szakképzési rendszerbe történő integrálására, a mezőgazdasági tevékenység támogatására. Szociális téren a kormány válságkezelő, úgynevezett vis maior-keretet hozott létre, és komplex válságkezelő programokat kezdeményezett azokon a településeken, ahol a népességen belül jelentős részarányt képviselnek a halmozottan hátrányos helyzetű rétegek, így a cigányság is.

A diszkrimináció elleni fellépés jegyében a cigányságra vonatkozó ismereteket beépítették a rendőr- képzésbe.

Az intézkedéscsomag másik része a később meghatározandó feladatok irányelveit rögzítette. Olyan feladatokról van szó, mint a cigánytanulók felsőoktatási tanulmányainak elősegítése, a kulturális intézmények támogatásának szükségessége, a kisebbségi önkormányzatok szerepének meghatározása a munkanélküliség leküzdésében, a szűrő-gondozó hálózat kiterjesztése a cigányság egészségügyi állapotának javítása érdekében, a jogvédő irodák támogatása, valamint a reális cigánykép kialakítása a közszolgálati médiumokban.

Az 1998-ban hivatalba lépett kormány a középtávú intézkedéscsomagot felülvizsgálta és a folyamatosság jegyében kiegészítette. Az 1047/1999 számú kormányhatározatban megfogalmazottak lényegében az 1997-es célokat követték, de prioritást kaptak az oktatással és a kultúrával összefüggő feladatok. Az alapfokú oktatásban célként jelölte meg a tartalmi fejlesztést (a rendszeres óvodába járás és az iskolai mulasztások csökkentése mellett), a közép- és felsőfokú oktatásban a lemorzsolódás megelőzését (kollégiumok, ösztöndíjak), a kultúra vonatkozásában pedig a csoportszerveződéshez kapcsolódó közművelődési intézményrendszer fejlesztését, szakemberek továbbképzését. A foglalkoztatás területén a tartós és a pályakezdő munkanélüliek segítése, a közmunka és közhasznú programok szervezésének szükségessége fogalmazódott meg. A kormány a telepek és a teleszerű lakókörnyezetek infrastrukturális javítása érdekében komplex területfejlesztési terv kidolgozását is célul tűzte.

A középtávú program végrehajtásának ellenőrzésére, a kormányza-

ti szervek közötti koordináció biztosítására 1999-ben felállt a Cigányügyi Tárcaközi Bizottság. Az intézkedéscsomag keretében a minisztériumok évről évre egyre nagyobb összegeket fordítanak feladataik megvalósítására (2000-ben 4,85 milliárd Ft, 2001-ben 5,2 milliárd Ft, 2002-ben 7,4 milliárd Ft).

Nő a primás utánpótlás

Az 1999-es kormányhatározat értelmében döntés született egy **hosszú távú társadalom- és kisebbségpolitikai stratégia** kidolgozásáról és a háromszintű kormányzati programalkotásról. Eszerint:

- a konkrét programok, projektek a szaktárcák éves akcióterveiben jelennek meg,
- a kormányzati ciklusok 3-4 éves feladatait középtávú intézkedéscsomag határozza meg,
- a 20-25 évre vonatkozó elveket és átfogó célokat a hosszú távú stratégia jelöli ki.

A stratégia az Országgyűlés határozataként a parlamenti választási

ciklusokon átívelő iránymutatásként szolgálná a cigányság társadalmi integrációjával kapcsolatos, az egész társadalom egyetértésén alapuló célok elérését. A társadalmi szolidaritás, a partnerség (cigány részvétel), a szubszidiaritás és decentralizáció (helyi problémák helyben történő megoldása) mellett alapelveként fogalmazódik meg a cigány kultúra értékei megőrzésének, ápolásának szükségessége. Szintén követelmény a hátrányos megkülönböztetést tiltó jogi szabályozás továbbfejlesztése, a nyilvánosság és átláthatóság, valamint a kérdés komplex, többoldalú megközelítésének igénye. A stratégia a program megvalósításának anyagi feltételeként és a finanszírozás folyamatos biztosítása érdekében egy elkülönített forrást tart szükségesnek.

A romák életkörülményeinek tényleges javítása érdekében a stratégia három ágazati, azaz minisztériumokhoz kötődő prioritást határozott meg: az oktatás, a foglalkoztatás és a családjóléti feltételek javítása. A program továbbá általános prioritásként fogalmazza meg a romák társadalmi-politikai kirekesztésének megakadályozását és társadalmi-politikai szerepvállalásuk erősítését.

A hosszú távú stratégia elkészült, annak tervezetét 2002. végéig kellett volna a parlament elé terjeszteni. Ez a kormányváltás miatt elmaradt, de a Medgyessy Péter vezette kormány ismét napirendjére tűzte a kérdést.

A 2004. márciusában elfogadott új középtávú program (1021/2004. sz. kormányhatározat) a korábbiakkal összhangban határozza meg a romák társadalmi integrációja érdekében teendő kormányzati lépéseket. A program új eleme, hogy a felhasz-

nált pénzügyi források hasznosulásának ellenőrzésére bevezeti az utókövető (monitoring) rendszert.

A cigányság jogvédelme szempontjából nagy jelentőségű az Igazságügyi Minisztérium, a Nemzeti és Kisebbségi Etnikai Hivatal és az Országos Cigány Önkormányzat által 2001-ben közösen felállított **Anti-diszkriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat**, amelynek keretében ma országsszerte 27 iroda működik. Az irodák ügyvédei ingyenes jogsegélyt nyújtanak olyan ügyekben, amelyekben az ügyfelet roma származása miatt érte jogsérelem. Az ingyenes szolgáltatás a jogi tanácsadás mellett beadványok szerkesztésére, az ügyfelek bíróság és más hatóság előtti képviseletére is kiterjed. A tapasztalatok szerint a hálózat jelentős igényt elégít ki, azonban a megkereséseknek csak

töredéke függ össze a hátrányos megkülönböztetéssel.

2002: erősödő részvétel a politikai és közéletben

A 2002-es év jelentős változást hozott a romák politikai szerepvállalásában. A 2002 tavaszán zajló országgyűlési választási kampányban nemcsak a roma kérdés jelent meg, hanem a jobb- és a baloldal pártlistáin feltűntek roma származásukat vállaló politikusok. Közülük négyen bekerültek a parlamentbe. 2002 őszén 998 településen választottak helyi cigány kisebbségi önkormányzatot, s a testületek munkájában immár mintegy négyezer roma vesz részt aktívan. A helyhatósági választásokon 545 roma települési önkormányzati képviselőt, 4 településen pedig roma polgármestert választottak meg.

A romapolitika kormányzati szinten is újrafogalmazódott, a 2002 nyarán hivatalba lépett kormány kiemelt feladatként fogalmazta meg a romák társadalmi esélyegyenlőségének elősegítését. Ehhez kapcsolódóan jelentős szervezeti átalakítások történtek: a romaügyek ismét a Miniszterelnöki Hivatal közvetlen irányítása alá kerültek, a romaügyi politikai államtitkárság létrehozása és a hozzá kapcsolódó Romaügyi Hivatal egyidejű felállítása mellett. A magyar politikai életben első ízben került kinevezésre roma származású politikai államtitkár. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivataltól felügyeletük és irányításuk alá kerültek a cigányság társadalmi integrációjával, szociális helyzetének javításával kapcsolatos stratégiai fontosságú romapolitikai kérdések, míg továbbra is a NEKH foglalkozik a romák kisebbségi státu-

A Talentum Rajkózenekar és a Markó Iván vezette Győri Balett Romaniade című előadása.

sából fakadó – alapvetően a kisebbségi önkormányzati rendszerrel, a kulturális autonómiával és általában az 1993-as kisebbségi törvényben meghatározott jogok érvényesítésével kapcsolatos – feladatokkal.

Független roma és nem roma, valamint nagy tekintélyű szakemberekből álló konzultatív testületként a kormányfő elnökletével megalakult a Romaügyi Tanács, amelynek az a feladata, hogy stratégiai kérdésekben fejtsen ki véleményét és irányelveket fogalmazzon meg a kormány számára.

Elkezdődött annak az elképzelésnek a megvalósítása, hogy a tárcánál minél több roma származású szakember kerüljön a köztisztviselői karba. Az Oktatási Minisztériumban, majd a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumában miniszteri biztos kezdte meg munkáját. 2003. májusában az esélyegyenlőségi tárca nélküli miniszter kinevezésével, illetve 2004. januárjában az Esélyegyenlőségi Kormányhivatal felállításával újabb elemmel bővült a romák helyzetének javításával kiemelten foglalkozó kormányzati szervek köre.

2004. januárjában lépett hatályba **az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény (2003. CXXV. tv.)**, amely az Európai Unió jogi szabályozásának megfelelően megerősített szankciórendszerrel léptetett életbe a hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölése érdekében.

Oktatás

A romák esélyegyenlőségének megteremtésében az oktatás kulcsfontosságú terület. Jelenleg a roma

fiatalok 90 százaléka végzi el az általános iskolát, a végzettek 85 százaléka továbbtanul valamilyen középfokú tanintézetben. Az utóbbi években 9 százalékról 15 százalékra nőtt az érettségit adó középfokú intézményekben tanuló roma diákok aránya. Kedvezőtlen viszont, hogy a

A budapesti Hernád utcai iskola tanulói

roma fiatalok nagy része olyan szakmákban szerez képzést, amelyekben kicsi az esély az elhelyezkedésre. Nagy a lemaradás a felsőfokú továbbtanulásban, a cigány népességnek csupán mintegy 0,3 százaléka rendelkezik főiskolai vagy egyetemi diplomával.

A cigány fiatalok tanulását az Oktatási Minisztérium, valamint a nemzeti és etnikai kisebbségeket támogató közalapítványok ösztöndíjrendszerrel segítik. Az utóbbi években ugrásszerűen megnőtt az ösztöndíjasok száma: 1998-ban 750, 2001-ben 12 ezer, 2003-ban pedig 19 ezer roma fiatal részesült tanulmányi ösztöndíjban. Az oktatási tárca támogatásával több felsőoktatási intézményben a roma fiatalok felvételi esélyeit növelő előkészítő tanfolya-

mokat szerveznek. Az iskolai előmenetelt tovább fogja javítani a kollégiumi rendszer megkezdett bővítése.

A cigányság esélyegyenlőségét megalapozó óvodai nevelés és iskolai oktatás eredményessége nagyban függ a pedagógusképzés és továbbképzés szakmai minőségétől. Az ok-

tatási tárca támogatásával több felsőoktatási intézményben tanszéki, szakkollégiumi vagy önálló program keretében bevezették a romológiai ismeretek oktatását.

Az Oktatási Minisztérium a hátrányos helyzetű, és ezen belül a roma gyermekek integrációjáért felelős miniszteri biztosának munkája is hozzájárult, hogy a közoktatási rendszer a 2003/2004-es tanévtől új módon közelít a roma gyermekek oktatásához. A szegregációt eredményező, úgynevezett felzárkóztató oktatást felváltotta a képességek kibontakoztatását és az integratív oktatást (roma és nem roma diákok egy osztályban) középpontba állító szemlélet, amelynek célja a különböző szociális és kulturális helyzetű gyermekek közös nevelésének és

azonos szintű oktatásának biztosítása. A közoktatási törvény 1999-es módosítása a "kisegítő" iskolába irányítás feltételrendszerét szigorította, a 2003-as módosítás viszont már a "kisegítő" oktatás elkülönítő jelenségeinek felszámolásáról rendelkezik, és a hátrányos helyzetű tanulók iskolai sikerességének elérése érdekében anti-diszkriminációs elemekkel gazdagította a jogszabályt.

Nagy reményre adnak okot azok a kísérletek, amelyek a cigányok kulturális felzárkóztatása érdekében új kezdeményezésekhez teremtenek lehetőségeket. A ma már európai hírű pécsi Gandhi Gimnázium mellett Szolnok, Mánfa és Ózd iskolái is figyelmet érdemelnek. Ha lassan is, formálódik tehát egy szakmailag jól felkészült, fiatal cigány értelmiségi réteg.

Civil szerveződések, kultúra

A roma kisebbségi önkormányzatok mellett a roma civil szervezetek, jogvédő szervezetek is aktív szereplői a belpolitikának. A legismertebb szervezetek a Magyarországi Cigány Szervezetek Fóruma, a Cigány Szervezetek Országos Szövetsége, a Roma Polgárjogi Alapítvány, a Roma Parlament és a Lungo Drom.

A kormányzati, közalapítványi és EU-s támogatásoknak köszönhetően kiépült a Cigány Közösségi Házak rendszere, amely teret biztosít a kulturális, oktatási, foglalkoztatást segítő programok megvalósításához. A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Kisebbségekért Közalapítvány pályázati forrásokkal támogatja a cigány szervezetek, kisebbségi önkormányzat-

ok kulturális rendezvényeit, hagyományőrző programjait, valamint a cigány irodalom, képzőművészet, zene, folklór és más művészeti ágak bemutatását, megjelenítését. Már 1997-ben felmerült a roma közösségi házak internetes hálózatba kapcsolásának igénye, s a Romacentrum, a www.romacentrum.hu honlap elindításával ez az igény részben meg is valósult. 2003-ban a Roma Társadalmi Integrációs Phare Program keretében beindult a Romaweb, amellyel az állampolgárok folyamatos és naprakész tájékoztatása, valamint a cigány kisebbségi önkormányzatok, roma szervezetek, kormányzati és társadalmi szervezetek közötti folyamatos és kölcsönös információáramlás valósul meg. A Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatalban létrejött Phare Iroda 2000-ben kezdte meg tevékenységét, amelynek egyik eleme az információszolgáltatási projekt.

Média, kiadványok

A kisebbségi kulturális célú költségvetési támogatások jelenlegi rendszerében nincsenek olyan pénzügyi források, amelyek lehetővé tennék a nemzetiségek kedvezményes frekvenciához jutása alapján létrehozható kisebbségi rádiós vagy televíziós csatornák, illetve programok folyamatos működtetését.

2001-ben civil kezdeményezésre elindult az önálló, 24 órás műsort sugárzó **Rádió ©**, amely kereskedelmi adóként önálló frekvencia pályázatot nyújtott be az Országos Rádió és Televízió Testülethez (ORTT). A rádió a kísérleti adásokat követően az ORTT kuratóriumának döntése

értelmében 7 évre szóló műsorszolgáltatási jogot kapott.

A roma kisebbség írott sajtójának támogatását a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány (MNEKK) biztosítja. A MNEKK minden etnikai kisebbségnek legalább egy országos terjesztésű újság költségvetési támogatására nyújt anyagi fedezetet, azonban a legnagyobb, tehát a cigány kisebbség esetében több lap (Lungo Drom, Világunk, Amaro Drom, Kethano Drom) költségvetési támogatására van mód. A helyi kisebbségi média és a kábeltelevíziós kisebbségi műsorok működtetésére és készítésére a Közalapítvány pályázatot ír ki, a tapasztalatok szerint azonban ebben a rendszerben az igényeknek csupán a 10 százalékát tudja támogatni.

A közszolgálati Magyar Televízióban sugárzott „*Cigány magazin*” időtartama heti 26 perc, a Magyar Televízió 2000-től negyedévente 52 perces adásidővel újra sugározza „*Cigány fórum*” című műsorát. Ezeket egészítik ki a nemzetiségekről célzottan a magyar nyelvű nézőkhöz szóló magazinműsorok, a kéthetente 52, illetve 26 perces műsoridőben jelentkező „*Együtt*” című magyar nyelvű televíziós programok. A Magyar Rádió (és a regionális körzeti stúdiók) a cigányok számára heti 180 perces műsort sugároznak.

Új feladatok

az EU-csatlakozás nyomán

A Magyarország 2004. május 1-i EU-csatlakozását követő első tagállami évek az egész társadalom számára az alkalmazkodás nehézségei-

vel is járnak majd. Ezek a nehézségek nyilván fokozottan fogják érinteni a hátrányos helyzetű rétegeket, köztük mindenekelőtt a romákat. Az államra, a kormányra tehát fokozott felelősség hárul abban, hogy megóvja őket az esetleges megrázkódtatásoktól.

Magyarország a romák helyzete javításának finanszírozásába eddig is igyekezett bevonni az előcsatlakozási alapok keretében rendelkezésre álló forrásokat. Az Oktatási Minisztérium szakképzési PHARE-projektjei mellett a MEH Romaügyi Hivatala Roma Társadalmi Integrációs Phare-programot valósít meg.

Az Unió tagjaként Magyarország 2004-2006 között közel 800 millárd Ft fejlesztési támogatást szerezhet meg a Strukturális Alapokból és a Kohéziós Alapból. A kormány többek között speciális tájékoztatási és képzési programok (pl. pályázatírói képzés) indításával kíván segítséget nyújtani a támogatások célcsoportját jelentő – köztük roma – vállalkozások, önkormányzatok, civil szervezetek számára, hogy sikerrel pályázhassanak a Nemzeti Fejlesztési Terv keretében megnyíló forrásokra.

A roma-kérdés az európai nemzetközi fórumokon

Az Európai Bizottság hivatalos adatai szerint az EU bővítésével 40 millióról 46 millióra nő a kisebbségi nyelvet beszélő európai polgárok száma az Unióban. A bővítéssel 2004-re – szerény becslések szerint is – mintegy 1 millió 300 ezerrel gyarapodik az EU-ban élő romák száma. Az európai politikai közvéleményben egyre inkább tudatosodik a felisme-

rés, hogy a roma közösségek társadalmi integrációja nem oldható meg csupán a nemzeti kormányzati törekvésekkel, ezek mellett szükség van nemzetközi kezdeményezésekre is. Ez magyarázza, hogy a romakérdés az európai nemzetközi fórumokon is egyre inkább az érdeklődés homlokterébe kerül.

Jelenleg három egymással párhuzamos kezdeményezés van. Az Európa Tanács finn kezdeményezésére egy Európai Roma Fórum létrehozásán

Első szerelem, előítélet nélkül

fáradozik, amely az európai országok roma közösségeinek demokratikus, reprezentatív nemzetközi testületeként az ET mellett konzultatív funkciót látna el. Az EBESZ Roma Akciótervet munkált ki, amely részletesen összefoglalja a romák társadalmi integrációjának és esély-

egyenlőségének megteremtése érdekében szükséges teendőket, a kormányzati szféra egészére kiterjedően. Az EBESZ Miniszteri Tanácsa az akciótervet 2003. december 1-2-i maastrichti ülésén fogadta el. A harmadik kezdeményezés Közép- és Délkelet-Európa kilenc országára vonatkozik. A Világbank és a Nyílt Társadalom Inté-

zet (OSI) 2005-ben tervezi

megindítani a „Roma integráció évtizede” című projektjét, amely a létrehozandó Roma Oktatási Alap finanszírozásában – egyebek mellett – oktatási-képzési programokat indít majd.

A fotókat Nyári Gyula roma fotóművész készítette.